

آیات قرآن و حدیث

در دیوان‌های شیرازی

مصطفی معصومی

سرشناسه	: معصومی، مصطفی، ۱۳۵۹-
عنوان و نام پدیدآور	: آیات قرآن و حدیث در دیوان همای شیرازی/ مؤلف مصطفی معصومی
مشخصات نشر	: اهر: شمیس، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۵۲ص.
شابک	: ۳۰۰۰۰ ریال ۷۰-۹-۶۷۳۰-۶۲۲-۹۷۸
وضعیت فهرست	: فیبا
نویسی	
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۱۵۱-۱۴۹.
موضوع	: هما شیرازی، رضا قلی بن بمانعلی، ۱۲۹۰-۱۲۱۲ق. -- معلومات -- قرآن
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۱۳ق. -- تاثیر قرآن
موضوع	: Persian poetry -- ۱۹th century -- *Qur'anic influences
رده بندی شنگره	: PIR۷۵۴۸
رده بندی دیویی	: ۸۱۴/۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۱۸۹۶۴۲

نام کتاب : آیات قرآن و حدیث در دیوان همای شیرازی

مؤلف: مصطفی معصومی

ناشر: انتشارات شمیس

طرح جلد: سالار مسیب زاده

قطع و صفحه: وزیری ۱۵۲ صفحه

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۹

شمارگان: ۱۰۰۰ جلد

چاپ و صحافی: اعظم

شابک: ۷۰-۹-۶۷۳۰-۶۲۲-۹۷۸

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

مقدمه

هر کدام از شاعران بنام ادب فارسی به نحوی از انحاء متأثر از فرهنگ دینی بوده‌اند، قرآن و حدیث ارکان اصلی فرهنگ اسلامی است، اگر این دو منبع لایزال معرفت نبود شعر شاعران ما در جریده روزگار مثبت نمی‌شد، همای شیرازی از شاعرانی است که تأثیر قرآن و حدیث در شعر او قابل بحث و بررسی است، پیوستگی و مداومت همای با قرآن و حدیث که آشنایان اصلی حکماء، عرفا و شاعران است باعث خلق اشعار زیبا و جاودان شده است. قرن دلت مایه اصلی همای در سرودن اشعاری بوده که همگی عشق و عرفان و حکمت و انشای مسرقت و وعظ و اندرز و... است، استفاده از مضامین آیات و احادیث در شعر وی به طرز مختلف بوده اما شیوه تلمیح به آیات و مضامین آن نمود چشم گیری دارد. با تدبیر در شعر وی می‌توان دریافت که بخش اعظم استفاده از آیات قرآنی مربوط به داستانهای انبیا (ع) بوده است. این پژوهش فروغ قرآن و حدیث و جلوه‌های متعدد آن را در شعر همای شیرازی را به تماشا می‌نشینیم.

محمد رضا قلی خان معروف به همای شیرازی از سخنرانان برجسته دوره قاجاریه است، هما در قصیده سرائی توانائی کامل داشت و اغلب قصایدش در مدح محمد شاه و ناصر الدین شاه قاجار و ائمه اطهار سروده شده است. هما با آنکه از مقربان دربار و ملازمان شاه شمرده می‌شد پیوسته در سلوک درویشان و کسوت ایشان بود. دیوان قصاید و غزلیات او حدود بیست هزار بیت هست. آثار این شاعر نامی سرشار است از مضامین عرفانی و آیات الهی و احادیث معصومین که با استفاده از اشارات هنری و تلمیحات ادبی رنگ و بوی خاصی به شعر وی بخشیده است. وی در سال ۱۲۹۰ هجری

روی در نقاب خاک کشید. فرهنگ تصوف که از قرن دوم هجری بر عشق و شور و شوق و بیان اسرار قرآن و حدیث نبوی تأکید داشت مورد توجه متفکران و صاحبان ذوق و هنر ایرانی واقع شد. پس از آشنایی شاعران ایرانی با تصوف راهی برای نفوذ آیات و احادیث در ادبیات گشوده شد و در طول تاریخ شاعران صوفی مسلک سخن خود را با آن آراستند؛ و توجه به آیات و احادیث به اوج خود رسید و شاعرانی نظیر همای شیرازی آشکارا شعر خود را با مضامین قرآنی و روایت و احادیث آمیخته کردند. بهره‌گیری شاعر از تلمیحات قرآنی به صورت محدود اشاره به آیه، حدیث و ... نشانه‌ای از تسلط شاعر بر اثر خات شده است. «اگر شاعری از قرآن و حدیث آگاهی‌هایی داشته باشد. بازتاب جلوه‌هایی از آنها در سروده‌های او بس طبیعی خواهد بود» (راستگو، ۱۳۹۱). بسیاری از ابیات و عبارات شاعران و نویسندگان بزرگ ایران را تلمیح، اقتباس، تضمین و تحلیل آیات، قصص و تمثیل‌های تواناگمن قرآن کریم و سخنان پیامبر و معصومان تشکیل می‌دهد؛ و این شاعران خواص ناخدا «سخنانشان به واژه‌ای، عبارتی، آیه‌ای و مضمونی از آیات کریم و احادیث معصومان زیست گرفته است» (حلی، ۱۳۸۳). اقتباس با تلمیح نیز قرابت دارد. «در اقتباس، همه یا بخشی از آیه یا حدیث می‌آید، درحالی‌که در تلمیح فقط به آیه یا حدیثی اشاره می‌شود تا ذهن خواننده را شنونده را در کشف مفهوم سخن به تلاش وادارد» (عباس پور، ۱۳۷۲: ۱۲۹). «گاه اقتباس با صنعت ارسال مثل جمع می‌شود، گاه به ضرورت وزن، در کلام اقتباس شده تغییری داده می‌شود یا معنایی غیر از معنای اصلی از آن اراده می‌گردد» (همای شیرازی، ۱۳۶۳: ۹۱). تلمیح نیز عبارت است از «سخن نظم یا نثر در ضمن کلام به شعر، قصه، واقعه، داستان، مثل، آیه و حدیث اشاره داشته باشد و از شروط تلمیح یکی آن است که شامل تمام داستان یا قصه یا مثل نباشد و دیگر آنکه این اشاره موجب گردد تا به زیبایی و ملاحات کلام افزوده شود و کلام با الفاظ اندک بر معنای بسیار دلالت کند؛ بنابراین فهم بیت یا قرینه سنجی که دارای تلمیح است مستلزم داشتن آگاهی کامل به آن داستان یا حدیث یا مثل و...

می‌باشد» (همان: ۳۰۰). دکتر شمیسا در تعریف تضمین چنین می‌گوید: «آوردن آیه، حدیث، مصراع یا بیتی از شاعری دیگر را در اثنای کلام تضمین گویند» (شمیسا، ۱۳۶۸: ۱۳۴). در این تحقیق سعی گردید تا آیات و احادیث به‌کاررفته در دیوان همای شیرازی با ذکر کاربرد هریک مورد بررسی قرار گیرد. ابتدا تعریف تلمیحات قرآنی، اقتباس و تضمین از منابع مختلف بیان و پس از شناخت دقیق هریک از آن صنایع، دیوان همای شیرازی بررسی و موارد موجود استخراج و پس‌ازآن به شرح و توضیح هریک از آن‌ها پرداخته شد. در مرحله بعد هر گروه از صنایع موجود در دیوان وی با ذکر کاربرد، به ترتیب حروف الفبای فارسی فهرست شد تا اهداف شاعر از به‌کاربردن آیات و احادیث نشان داده شود. برای انجام کار از دیوان همای شیرازی تصحیح احمد کرمی به‌عنوان نسخه اساس استفاده شد. به‌دلیل تحقیقات متعددی در مورد تأثیر احادیث و قرآن در دیوان‌های شاعران انجام پذیرفته ری، تا به حال چنین کاری در مورد دیوان همای شیرازی صورت نگرفته است. به‌طور کلی در این تحقیق با تآب آیات قرآن و احادیث پیامبر (ص) و ائمه معصومین در دیوان همای شیرازی به تفصیل مورد بررسی قرار گرفت که با انجام این کتاب راه برای کسانی که می‌خواهند اشعار همای شیرازی را درک کنند و به عقاید و اعتقادات وی آشنا گردند، آسان‌تر و راحت‌تر خواهد بود.

فهرست مطالب

۱۵.....	فصل اول.....
۱۶.....	پیشینه‌ی اثرپذیری شاعران از قرآن و حدیث.....
۲۱.....	نحوه تأثیرپذیری ادب فارسی از قرآن و حدیث.....
۲۱.....	اثرپذیری واژگانی.....
۲۷.....	اثرپذیری گزارشی.....
۲۹.....	اثرپذیری الهامی - بنیادی.....
۳۰.....	اثرپذیری تلمیحی.....
۳۰.....	اثرپذیری تأویلی.....
۳۱.....	اثرپذیری تطبیقی.....
۳۱.....	اثرپذیری تصویری.....
۳۲.....	اثرپذیری ساختاری - سبکی.....
۳۲.....	اثر چندسویه.....
۳۳.....	زندگی و اشعار همای شیرازی.....
۳۷.....	فصل دوم.....
۴۰.....	داستان‌های پیامبران.....
۴۰.....	حضرت آدم (ع).....
۴۵.....	حضرت عیسی (ع).....
۵۱.....	حضرت داوود (ع).....
۵۲.....	حضرت سلیمان (ع).....
۵۹.....	حضرت یوسف (ع).....

حضرت ابراهیم (ع)	۶۸
حضرت ایوب (ع)	۷۳
حضرت یحیی (ع)	۷۳
حضرت نوح (ع)	۷۴
حضرت موسی (ع)	۷۷
حضرت خاتم (ص)	۸۲
داستان های تاریخی	۸۶
ارم ذات العباد	۸۶
اصحاب کهف و سب آن	۸۶
ذوالقرنین و سد اسکندر	۸۷
قوم عاد	۸۸
گنج قارون	۸۹
داستان فرشتگان	۹۰
جبرئیل	۹۰
روح القدس	۹۱
هاروت و ماروت و (سحر آموختن ایشان به مردم)	۹۱
اوصاف بهشت	۹۳
درجات و طبقات بهشت	۹۳
مظاهر و نعمتهای بهشت	۹۸
چشمه های بهشتی	۹۹
طوبی	۱۰۲

- ۱۰۲..... حورالعین
- ۱۰۳..... اوصاف جهنم
- ۱۰۳..... درکات دوزخ
- ۱۰۶..... اسماء و صفات الهی
- ۱۰۶..... مصور
- ۱۰۶..... قاهر ر قادر و مقتدر
- ۱۰۷..... فاتح الاباح
- ۱۰۷..... اعلم
- ۱۰۷..... قهار
- ۱۰۷..... محیی و ممیت
- ۱۰۸..... ذوالجلال و الاکرام
- ۱۰۸..... یقدر
- ۱۰۸..... سمیع و بصیر
- ۱۰۹..... غنی
- ۱۰۹..... غفور
- ۱۰۹..... خبیر
- ۱۱۰..... رحمان و رحیم
- ۱۱۰..... مضامین عرفانی
- ۱۱۱..... حمد و ستایش حق تعالی
- ۱۱۲..... فقر و درویشی
- ۱۱۴..... فنا و بقا

۱۱۴.....	ترک دنیا.....
۱۱۸.....	وحدت وجود و کثرت.....
۱۱۹.....	عشق دو سویه و ملامت.....
۱۱۹.....	مرگ و نیستی.....
۱۲۰.....	نکوهش نفس.....
۱۲۲.....	مضامین اتلاقی.....
۱۲۲.....	غیبت.....
۱۲۲.....	خیانت.....
۱۲۲.....	مکر و حيله.....
۱۲۳.....	مکافات عمل.....
۱۲۳.....	علم و عمل.....
۱۲۴.....	قناعت.....
۱۲۵.....	دعا.....
۱۲۵.....	صبر.....
۱۲۶.....	متفرقات (آیات).....
۱۲۶.....	امر "کن".....
۱۳۲.....	احادیث.....
۱۳۲.....	۱-۱-۱- قضا آمدنی است.....
۱۳۳.....	گنج مخفی.....
۱۳۴.....	خلقت انسان "تخمیر طینت آدم(ع)".....
۱۳۴.....	خونبهای شهید عشق.....

- آب حیوان، سرچشمه حیات ۱۳۵
- رحمت و بخشایش خدا ۱۳۷
- برتری حضرت محمد(ص) ۱۳۸
- حضرت آدم(ع) ۱۳۹
- حضرت عیسی(ع) ۱۳۹
- حضرت داوود(ع) ۱۴۰
- حضرت سلیمان(ع) ۱۴۰
- حضرت یوسف(ع) ۱۴۱
- حضرت ایوب(ع) ۱۴۱
- حضرت یونس(ع) ۱۴۲
- حضرت یحیی(ع) ۱۴۲
- حضرت نوح(ع) ۱۴۲
- حضرت موسی(ع) ۱۴۲
- حضرت خاتم(ص) ۱۴۳
- داستان های تاریخی ۱۴۳
- گنج قارون ۱۴۳
- داستان فرشتگان ۱۴۳
- اوصاف بهشت ۱۴۴
- مظاهر و نعمت های بهشتی ۱۴۴
- اسماء و صفات الهی ۱۴۵
- مضامین عرفانی ۱۴۵

۱۴۶	مضامین اخلاقی
۱۴۷	متفرقات (آیات)
۱۴۸	احادیث
۱۴۹	منابع فارسی

www.ketab.ir